

Kalli ja Apna jõgede loodusliku algupära ja asukoha analüüs

Marko Vainu, 02.2025

1925. aasta Tartumaa koguteoses on peajõena nimetatud Kalli jõge, mis algab Looga talu lähedal. Sellesse suubuvatena on kirjeldatud paremalt poolt Leegu ja Soitse jõgi ja vasakult poolt Tasa, Poltraga, Kõdetsolli, Ääniksolli ja Kure oja (Tartumaa: maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus, lk. 485. 1925 <https://www.etera.ee/s/rxhYvBmohi>):

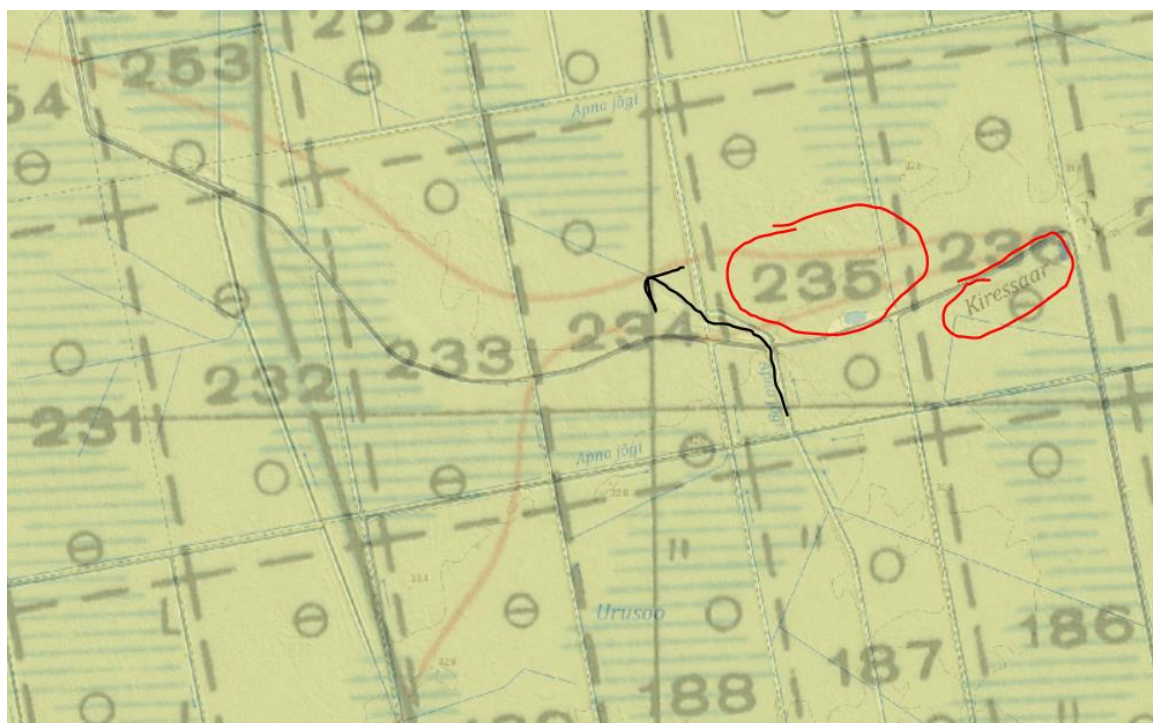
Iseseisva süsteemi moodustavad Peravalla jõed, mis on ühenduses Kalli ja Leegu järvega ning voolavad Peipsi järve lõuna pool Ema-jõe suud. Peasooneks on Kalli (ka Tanni, Poltra, Sitapääln) jõgi, mis jookseb läbi Kalli järve. See jõgi on sügav ja kõlvuline isegi laevasõiduks kuni oma parempoolse lisajõe — Leegu jõe suubumiseni. Kalli jõgi saab alguse soodest Peravalla lõunapoolses osas, Looga talu lähedal; jõesäng on algusest kinni kasvanud, kuid selle jooksu võib veel jälgida. Kogu jõe veer on mädasoo. Jõe pind on Peipsi pinnaga loodis; sellepärast puudub iseseisev voolamine, ja vee liikumissiht oleneb Peipsi pinna seisust, tuultest ja laineist. Kalli jõkke suubub rida vähemaid ojasid (paremalt poolt — Leegu jõgi Leegu järvega, Soitse jõgi väikese Soitse järvega, mille pindala 6.5 ha; pahe-malt — Tasa, Poltraga, Kõdetsolli, Ääniksolli ja Kure oja).

Kalli jõega ühenduses olevad Kalli (1.546 km²) ja Leegu (0.911 km²) järv asuvad keset mädasood; ainult Leegu järve idapoolsel kaldal on liivane soosaar, millel asub Leegu talu. Järvede sügavus kuni 2 m, põhjas mitme meetri paksune pehme pori. Järvede pind oleneb Peipsi pinnast ja tõuseb ning alaneb ühes sellega. Järved on aja jooksul laienenud ja see laseb oletada Peipsi lõunapoolse osa vee-pinna tõusu.

Enam lõuna pool, keset Järvelja metsa, asub Järvelja järv (2.5 ha), mis on kraavi kaudu ühenduses Peravalla jõega. Vett on selles järves kõigest 0.5 m:it, põhjas aga 9—12 m vedelat muda. Järv kasvab aegamööda kinni, peale on kasvanud isegi puid, aga alt on õõnes.

1927. aasta raamatus „Ülikooli õppemetskond“ lk. 8 kirjeldab A. Mathiesen Kalli jõge Tartumaa koguteosele sarnaselt. Ta alustab küll soostunud oru kirjeldusega, milles kulgeb praegu Apna jõe ülemjooksuks loetav kraav, kuid ei nimeta kordagi, et selles orus oleks vooluveekogu. Voolavat vett kirjeldab ta esimest korda läbivana Kiresaare seljandikku kvartali 235 kohal. Kalli jõe algusena on kirjeldatud kohta nimetatud läbimurdest pool kuni kolmveerand km põhja pool (<https://www.etera.ee/s/jK4lkLNtbW>) :

Ojad, Soostunud moldorgudest on silmapaistvaks üks, veekogud. mis S → N sihis läheb läbi peaaegu kogu metsonna. See soostunud kitsas madalik algab Rõka vahtkonnas Maasikmäe heinamaadel ühinedes Liispõllu-Ahi-järve oruga. Maasikmäe heinamaadelt tuleb tema esiteks läbi sama talu karjamaa metsa, siis läbi kv. 38, 37, 35, 21—22, 24—33, 57—58, 71, 90—91, 107—106, 128—129, 144—145, 146, seal laieneb tema päris sooks, olles edasi raskesti jälgitav. Samas suunas leiame aga endist veevoolu tungivat «Valgeoja» nime all läbi Kiresaare seljandiku kv. 235 kohal. Sealt edasi Saksasoo ulatuses on jälle raske jälgida, kuid km $\frac{1}{4}$ — $\frac{3}{4}$ põhjapool algab Kalli jõgi, mis siin omas alguses väikse ojana esineb. See jookseb esiti Looga, siis Tani talu külje alt läbi, kus omab juba väikse jõe iseloomu, kuna Apnasaare metsavahi talu juures on ta juba vähematele laevadele ja lotjadele sõidukõlbulik. Kalli jõgi jookseb Kallijärvest läbi ja ühineb nii Emajõega kui ka Peipsi järvega. Kalli jõkke suubuvad rida vähemaid ojasid ning Leegu jõgi, mis Kalli jõe teed Leegu järvega ühendab. Teiseks suuremaks veeteeks on olnud oja metsonna edela-osas, praegu Ahja piiril asuv parvetamiskraav, mis Eesti kirjelduses «Tartumaa» Võnnu kihelkonna kaardil eksikombel Peravalla jõena märgitud (Peravalla jõe nimega tähendatakse Kalli jõge). Metsonna piirides asuvatest

Järvselja ajaloo kirjeldustes on korduvalt räägitud metsaülemast Martin Maurachist, kes alustas 1884. aastal piirkonnas suurejooneliste kuivendustöödega (<https://www.etera.ee/s/bZdpdizsc> Eesti Mets 2006, nr 1).

aastad kuni 1897. aastani, mil ta lankus Kastre mõisast.

Martin Maurachi tööle asudes oli Kastre-Peravald tollase Kastre mõisa tagamaa, muust maailmast soodega eraldatud maakoht. Carl Rückeri 1839. aastal tehtud Liivimaa kaardi järgi hõlmasid valdava osa Kastre-Peravallast sood ja lehtpuudega kaetud soostunud alad. Professor Benet Ponset de Sandoni kirjelduse põhjal (Krigul, 1962) oli see piirkond enne kuivendustööde algust raskesti läbitav soomaastik, kus metsamaad oli ainult ligikaudu üks neljandik üldpindalast. Raskete veoolude tõttu ei saanud metsamaterjali turustada, seepärast raiuti metsa vaid kohalike elanike tarbeks.

Maurachil tuli metsamajanduse kor-

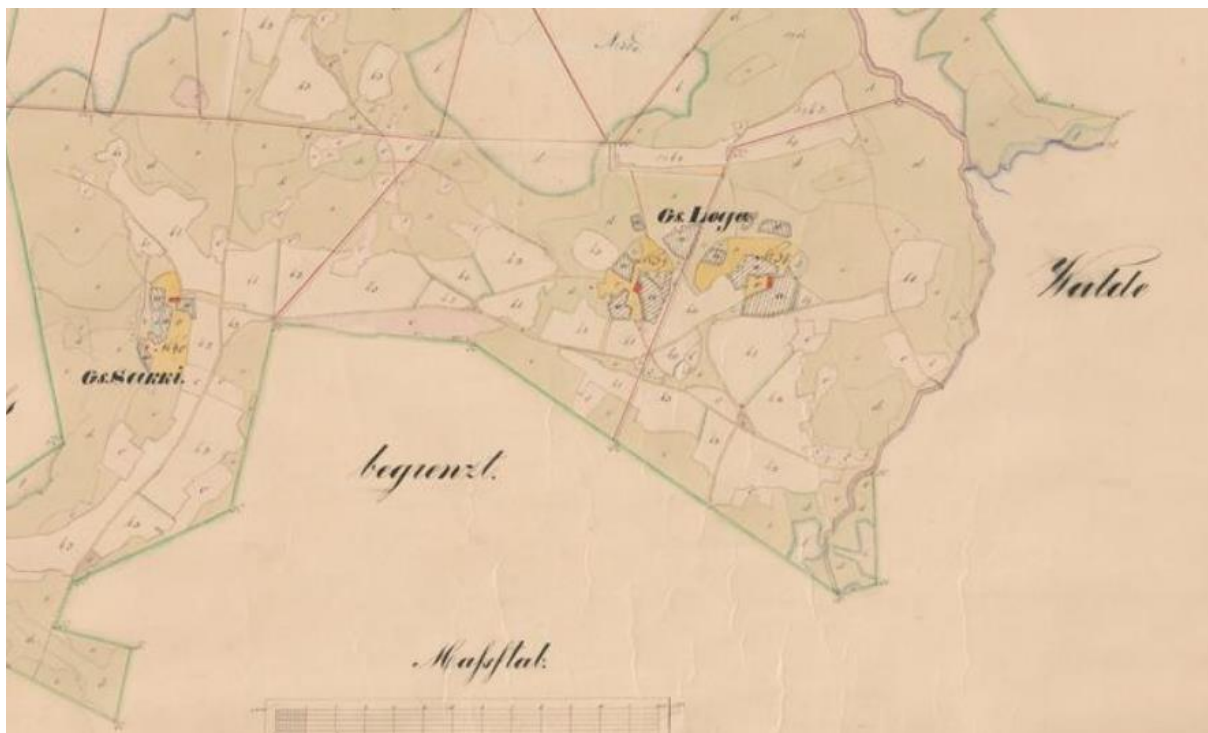
raldamist Peravallas alustada n.-õ. otsast peale. Tuli luua elutingimused metsatöölisele, leida metsavahid. Nõnda hakkas ta Peravallas uusi hooned ehitama. Metsandiku lõunaosa looditi ja taanlasest melioratsiooniinsener Peder Rosenstand-Woldike koostas kuivendustööde projekti. 1884. aastal algasid Peravallas metsaülema juhatusel ulatuslikud metsakuivendustööd ja koos sellega ka metsateede ehitus. Magistraalkraavidele ehitati vesiväravad ja neid kasutati metsamaterjali parvetamiseks. Aastail 1884–1897 kaevati Kastre-Peravallas ligi 150 km kraave, mis läks maksma üle 36 000 kuldrubla. Selle tulemusena suurenes metsamaa pindala ligikaudu kolm korda, põhiliselt endiste siirdesoodede arvel. Nii olid loodud eeldused Peravalla metsade ajakohaseks majandamiseks, et neist ka tulu saaks.

Rückeri Liivimaa kaardil 1839. aastast on kujutatud praegust Apna jõge algavana Looga talust paar km kagu pool. Pragune Kalli jõgi algab aga mitmeharulisena praeguse Vanapalu (toona Kokkosaare) talu juures:

This is a historical map of the Lappeenranta region in Finland. The map is titled "Lappeenranta" at the top. It shows the city of Lappeenranta, the Gulf of Finland, and surrounding areas. The map includes labels for "Lappeenranta", "Gulf of Finland", "Lappeenranta", "Lappeenranta", and "Lappeenranta". It features a network of roads, rivers, and a grid system.

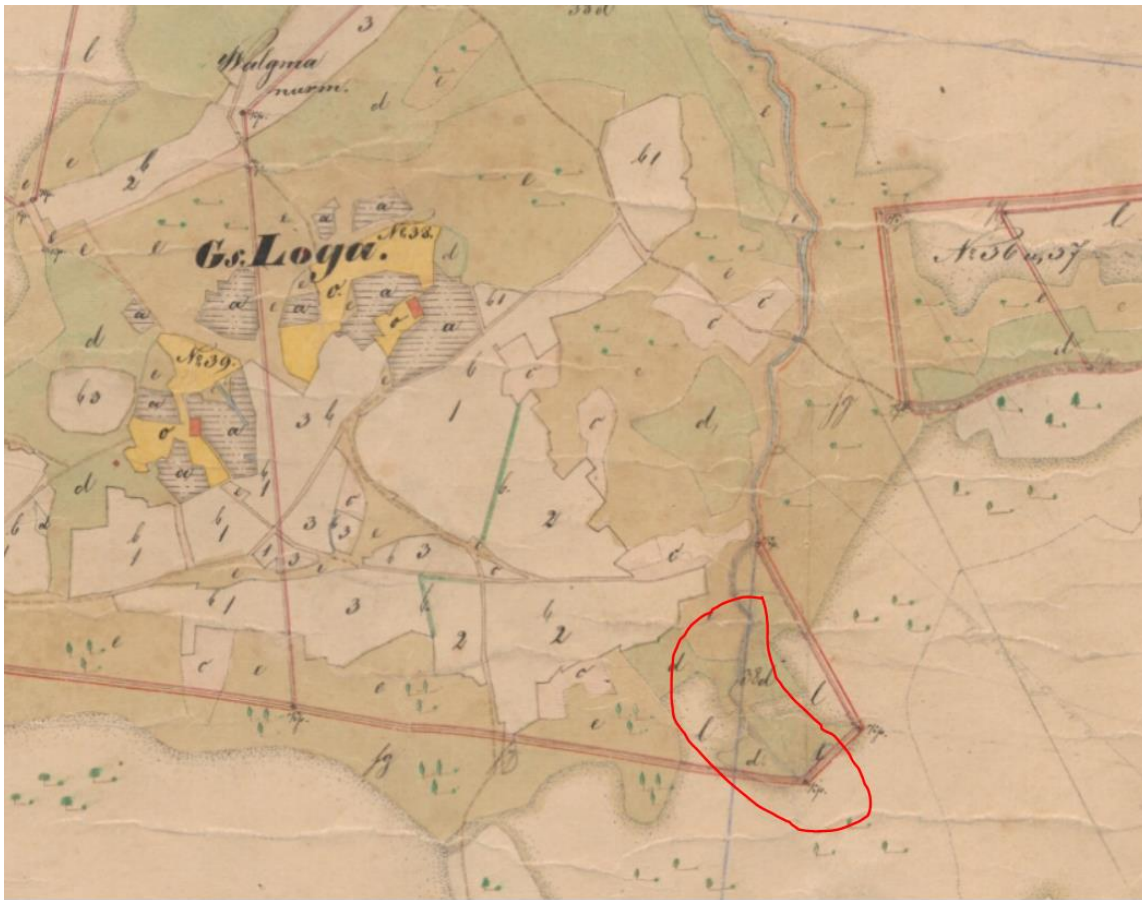
Kastre mõisa kaardil 1865. aastast ([EAA.1411.1.113 leht 4](#)) Apna jõge Looga talust kagus kujutatud loodusliku vooluveekoguna:

Samasse, 1865. aastasse dateeritud mõisakaardil ([EAA.1411.1.110 leht 3 foolio III](#)) on Kalli jõgi kujutatud algama samas kohas, kus Kastre mõisa metsade kaardil algab looduslik vooluveekogu. See algab kahe väikese nirena, kuid muutub kiiresti laiaks:

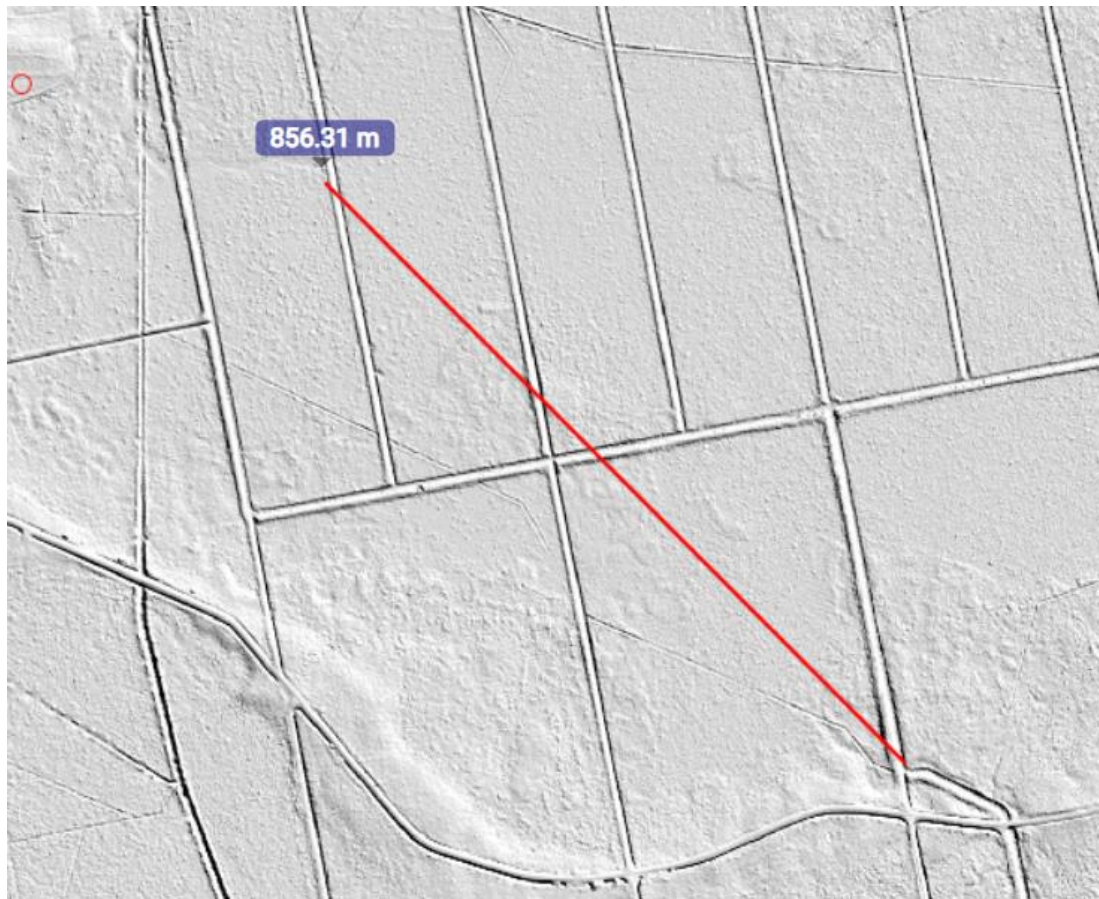
Samast aastast pärineva kaardi IV lehel ([EAA.1411.1.110 leht 4 foolio IV](#)) on Looga talust kagus kujutatud jõe looduslikku sängi, mis voolab kagu poolt ning sellesse on lõuna poolt sisse kaevatud kraavi.

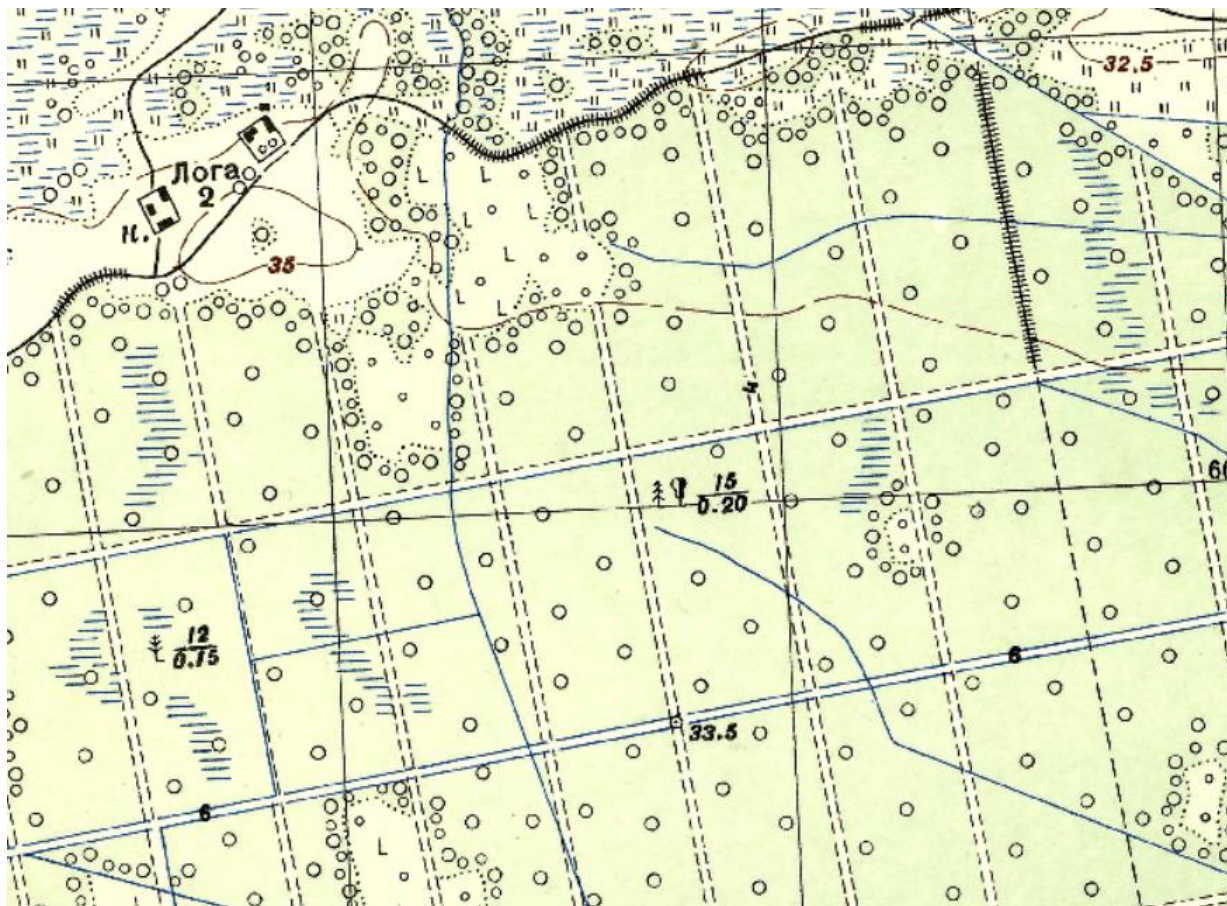
See koht eristub ka tänapäevasel reljefivarjutusel ning tundub kinnitavad Rückeri kaardil kujutatut, et jõe looduslik ülemjooks on voolanud Looga talu poole kagust, mitte lõunast, nagu 19. sajandi teises pooles kaevatud kraav. :

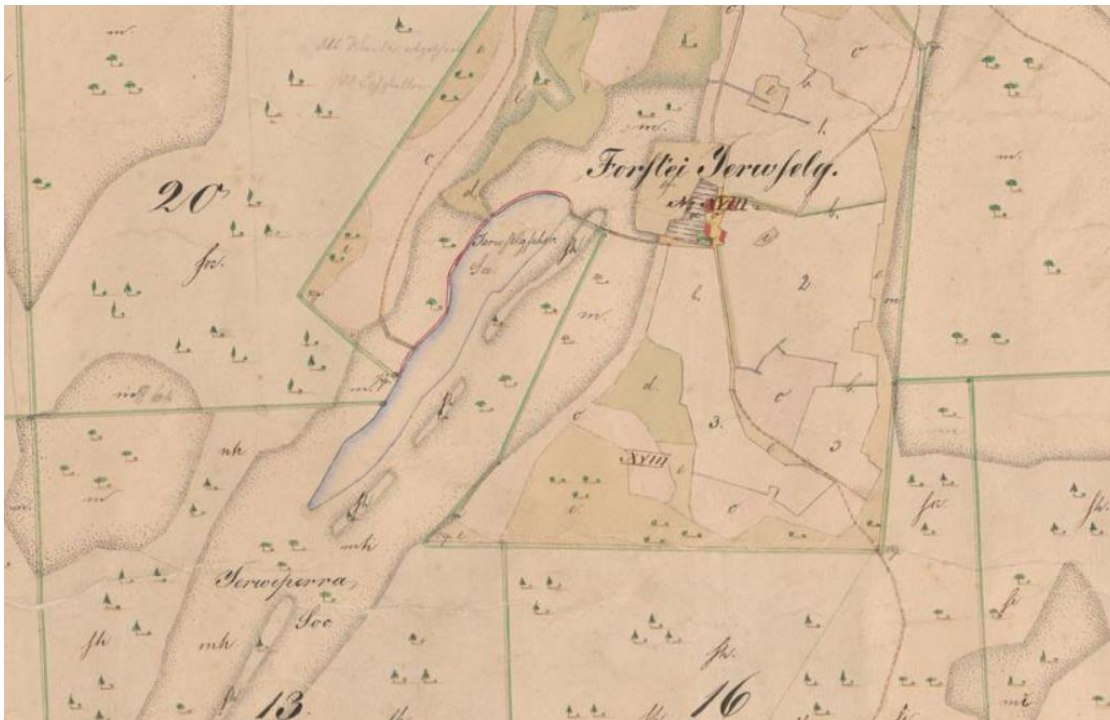
Enam-vähem klappib see ka A. Mathieseni kirjeldusega Kalli jõe lähtest Kiressaare läbimurdest pool kuni kolmveerand km põhja pool, kuigi Mathieseni kirjeldatu lähe pidi olema praegu reljeefis tajutava nõva algusest mõnisada meetrit kagu pool:

Nõukogude perioodi alguse kaartidel on kujutatud sidusana vaid lõunast tulevat kraavi ning kagust tulevad kraavid on on katkendlikud:

Kastre mõisa kaardil, mis on dateeritud aastatesse 1860–1865 ([EAA.1411.1.110 leht 5 foolio V](#)) on Järveljal asuv Seljajärv kujutatud umbjärvena ning seda tänapäeval läbivat ning Apna jõeks loetud kraavi kaardil pole.

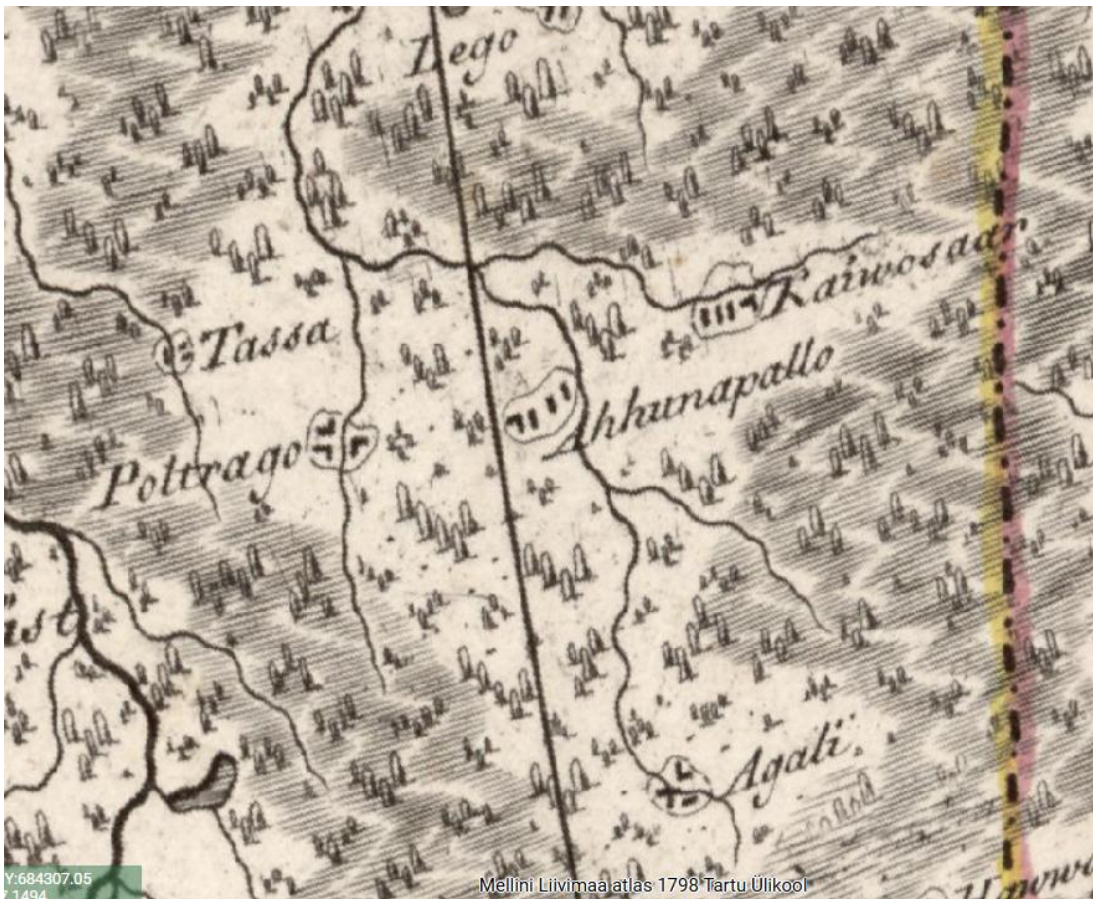
Kohas, kus Rückeri Liivimaa kaardil on kujutatud Apna jõe lähtelõiku, on piklik seljandik, mille loodusliku kitsuse kohast on suunatud läbi Apna jõeks loetav kraav. Sama kohta kirjeldas A. Mathiesen Valgejõe läbimurdekohana Kiressaare seljandikust. Seega pidi seal olema looduslik läbivoolukoht, kuid Mathiesen ei lugenud seda Kalli jõe osaks, kuna seljandikust allavoolu hajus veevool sajand tagasi laiali. Seljandikust põhja pool ja süvendatud kraavist loode pool on tänapäevases reljeefivarjutuses endiselt aimata kunagise voolusängi eeldatavat asukohta, mis tasasel soosalal võis tõepoolest eristatavana kaduda, kuni see põhja või loode pool taas voolusängi koondus:

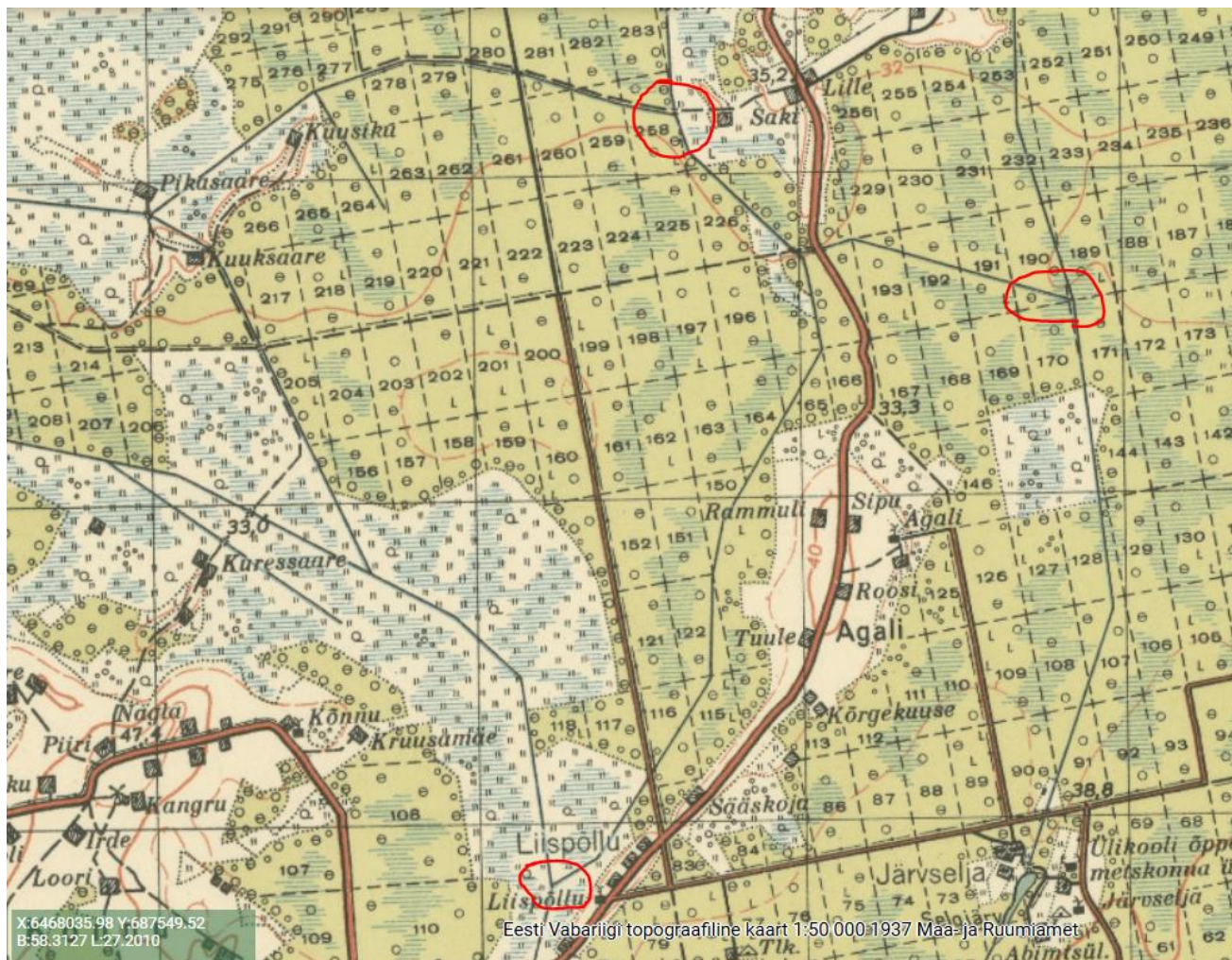
Sama seljandik näib olevat kujutatud ka Rückeri kaardil ning Apna jõge seda läbivana. Seega peeti toona seljandiku läbivat vooluveekogu, erinevalt Mathiesenist, Looga talu juurest voolava jõe osaks:

Mellini Liivimaa atlases on piirkonna vooluvõrku kujutatud küll teisiti. Peravalla soos on mitu looduslikku vooluveekogu, millest Kalli järve läbiv, algab Agali külast lõunas, voolab külast läbi ning moodub Ahunapalu külast lääne poolt. Kui vastuvoolu liikudes klapi selle jõe asukoht kuni Ahunapalu küalani Apna jõega, siis ülesvoolu enam mitte, sest Agali küla juurest Ahunapalu küalani kulgev vooluveekogu ühelgi hilisemal kaardil pole. Agali küla juurest kulgev kraav on tänapäeval loetud Kalli jõe osaks. Seetõttu ei saa kaardi põhjal piisavalt usaldusväärselt järeldada, et Apna jõgi on alanud palju kaugemalt lõuna poolt, kui Rückeri Liivimaa kaardil:

EV 1:50 000 kaardil on kujutatud kahe suure kraavina nii praegu Kalli jõe kui ka Apna jõe ülemjooksuks loetavaid kraave. Kusjuures Kalli jõe ülemjooksuks loetav kraav on kujutatud hargnema Ahijärve ojast. Selle kraavi ja Ahijärve oja vahel on üks ühendav kraav ka veel põhja pool. Samuti on kujutatud ühendavat kraavi Apna ja Kalli jõgedeks loetavate kraavide vahel. Võimalik, et nendes kohtades olidki Maurachi vesiväravad, millega vee voolu kraavides vajaduse korral suunati?:

Vahejärelused: Kättesaadavate andmete põhjal on tõenäolisem, et nii Kalli kui Apna jõe ülemjooksudeks loetud kraavid on rajatud Kastre-Peravalla metsade kuivendamise käigus ega ole olnud osa nende jõgede looduslikest ülemjooksudest. Kalli jõgi on looduslikult alanud Saareperäle viiva tee juurest ning Apna jõgi Looga talust kagusse jäävast piklikust seljandikust kagu pool.

Ajalooliste kaartide ja kirjelduste põhjal on läbi Kalli järve voolava jõe põhitelg see, mis tuleb Looga talu juurest, mitte praegu Kalli jõe kesk- ja ülemjooksuks loetav osa. Selle, Tõnu Raudsepa andmetel Tsolliperä jõe ülemjooksu on ka tänapäevasel põhikaardil nimetatud Raudtee kraaviks. On tõenäoline, et Mathieseni kirjeldatud „endine oja, praegu Ahja piiril asuv parvetamiskraav, mis Eesti kirjelduses „Tartumaa“ Võnnu kihelkonna kaardil eksikombel Peravalla jõena märgitud“, ongi seesama Raudtee kraav:

Vaadeldud ala peamist vooluveekogu on erinevates allikates nimetatud väga erinevate nimedega. Rückeri kaardil on see Valgeoja:

Kolmeverstaselt kaardilt on dešifreeritavad kaks nime: Toltra? ja Tanni:

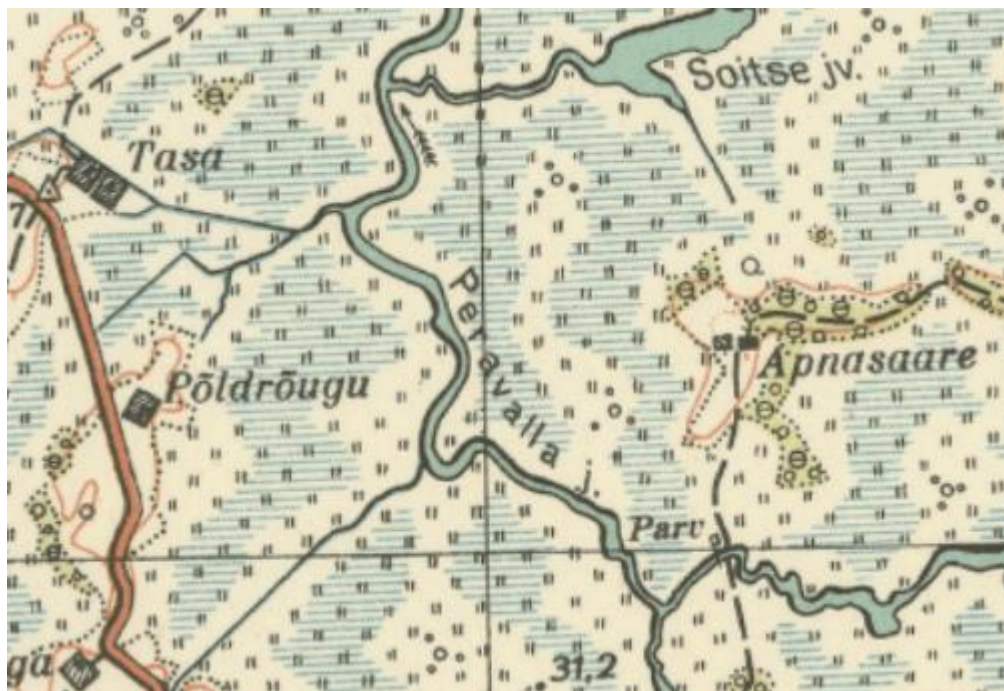

Verstasel kaardil on kirjas pigem Poltra ja Tanni:

1925. aasta Tartumaa koguteoses on jõge nimetatud täies pikkuses Kalli jõeks. Samas on mõned lõigud hiljem kirjast, et Järvselja järv on kraavi kaudu ühenduses Peravalla jõega (vt. lk.1).

EV 1:50 000 topokaardil on jõe nimeks Peravalla jõgi:

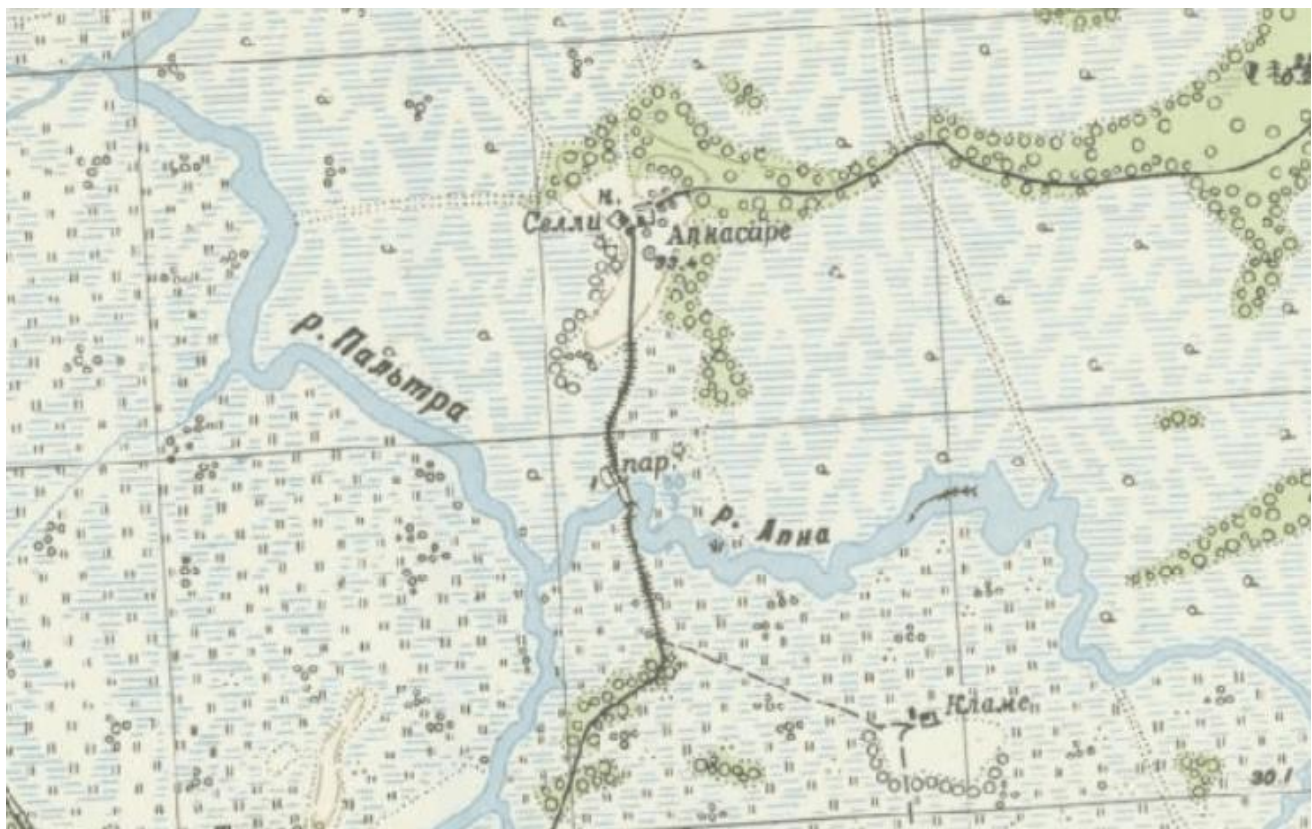
Gustab Vilbaste (Vilbergi) 1923. aasta raamatus „Kodumaal rännates“

(<https://www.etera.ee/s/sfqBgxs1E>) on jõge nimetatud Poltra jõeks, Tolgi ojak, Tapi jõeks:

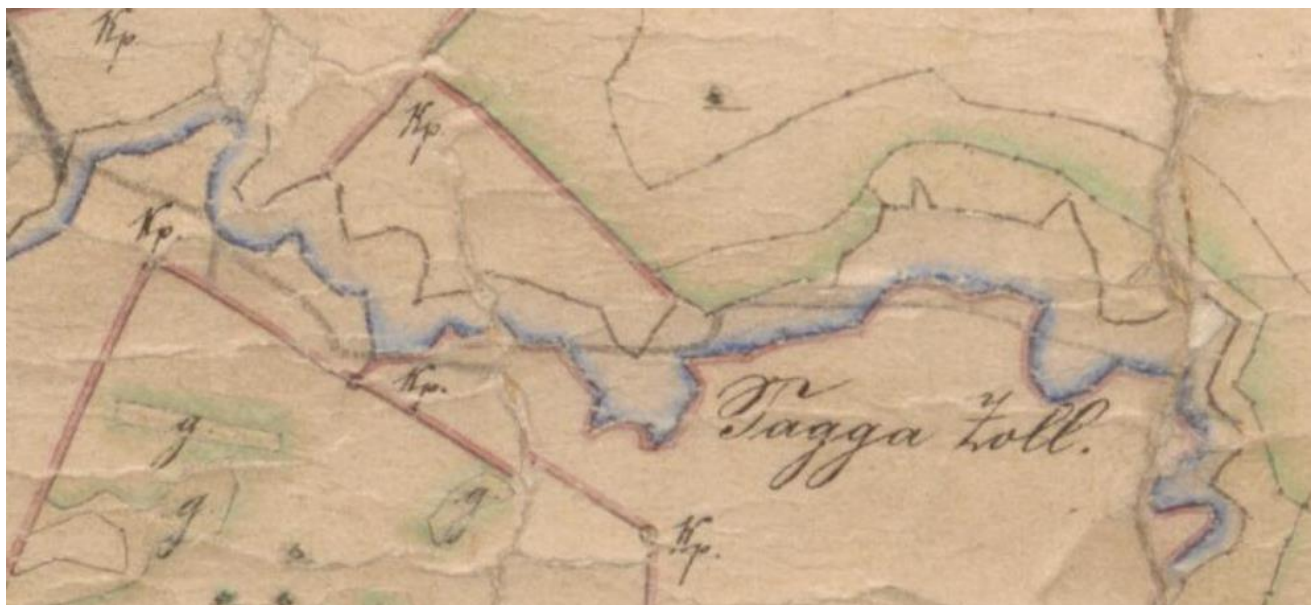
Soojõgi.

Rabad lõpevad Apnasaare metsavahi-talu lähedal, kus juba algab kõva maa. Siin voolab lamedal aasal soojõgi, mis kannab mitmesuguseid nimesid (Poltra jõgi, Tolgi oja, Tapi jõgi jne.) ja õige iseloomulik näib olevat: vesi seisab siin peaaegu paigal, ilma et liikumist oleks näha, tuletades meele musta veega käärunist rabalaugast. Jõgi toob vett päratutest soodest, mis piiravad Peipsit Võnnu kihelkonna kohalt, võtab lisaks vett Leegu järvest Leegu jõe läbi, jookseb läbi sopilise Kalli järve ja on Peipsiga n. n. „Kopanka“ läbi ühendatud, olgugi, et päris jõgi tungib Kalli jõena Emajõkke. Kohaliku rahva seletuse järele on see jõgi ühenduses Peipsi veekõrgusega: on Peipsis vesi kõrge, võib märgata vee tagasivoolamist soodesse; hariliku ja madala veeseisu juures jookseb jõgi loomulikku käiku, viies üleliigset vett rabadest Peipsi. Kevadel suure veega on siiski voolamist märgata, mispärast seda aega tarvitatakse metsa-parvetamiseks.

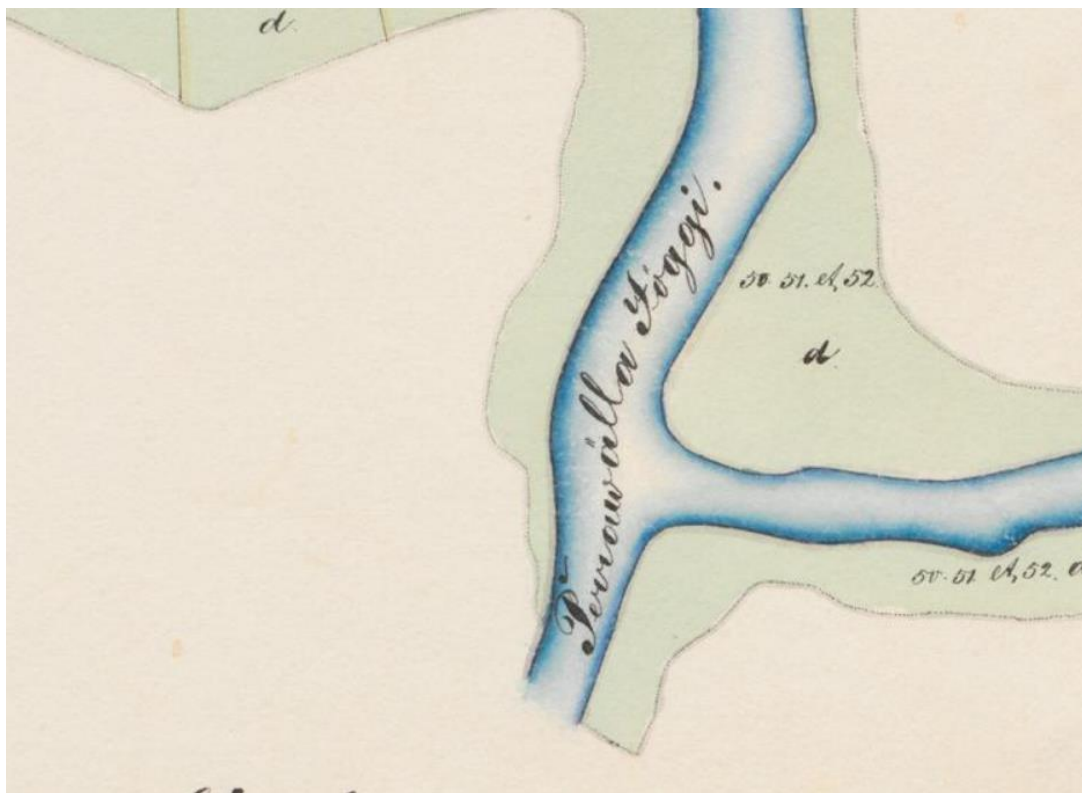
Vanematel NL kaartidel on jõe nimeks nii Paltra kui Apna

Mõisakaartidel on seda nimetatud Tagatsolliks:

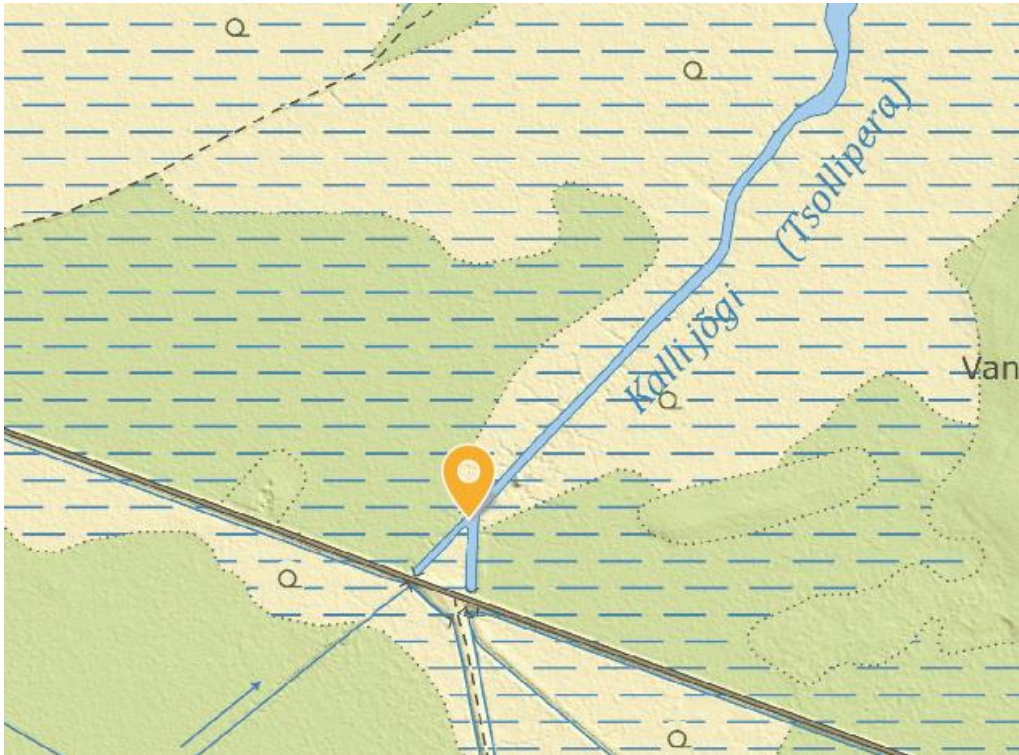
Peravalla jõeks ([EAA.1411.1.113](#) 1857):

Looga jõeks ([EAA.1411.1.113](#) leht 17 foolio 14 1857):

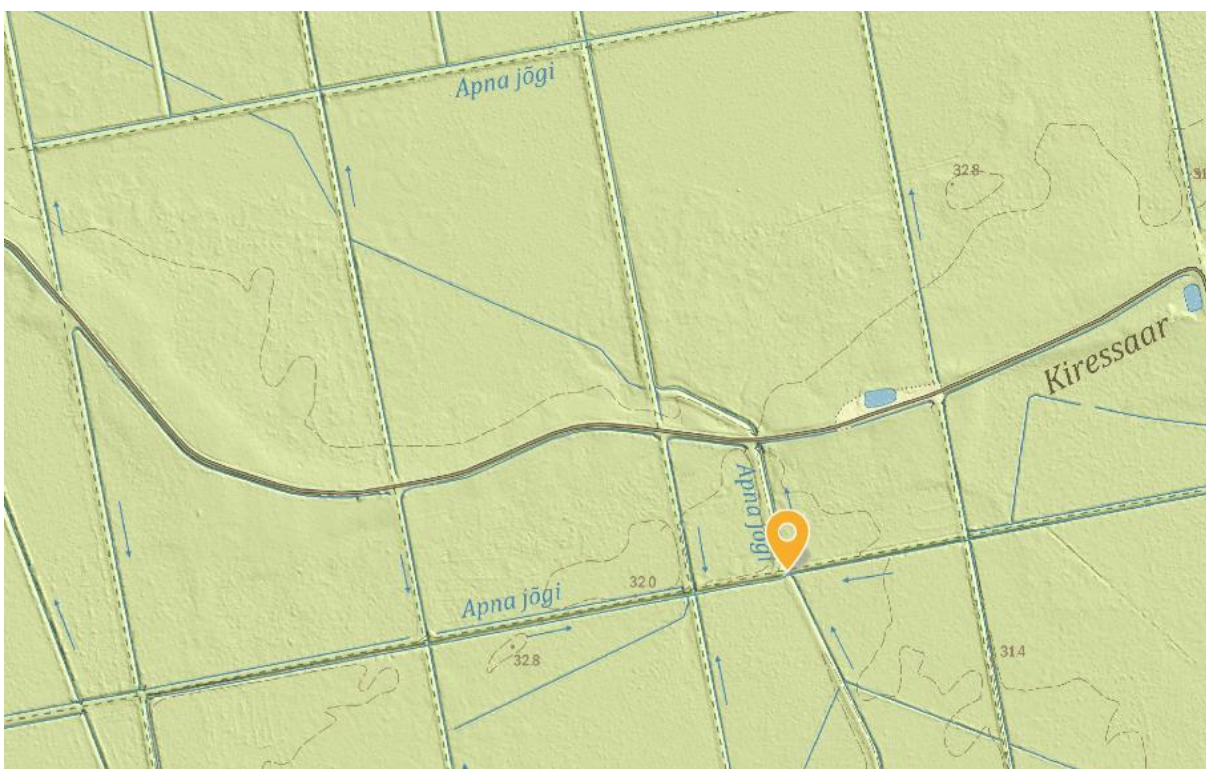
Lõppjärelused: Tsollipera jõe loogiliseks lähteks sobiks lugeda kahe kraavi: Raudtee kraavi ja edelast tuleva kraavi ühinemiskohta, kuna seal on ajaloolistel kaartidel jõe lähet kujutatud.

Raudtee kraavi lähteks sobiks senise Kalli jõe lähte asemel veerohkem kraaviharu, mis algab siin: 6463265, 693051.

Kui registrisse kanda Raudtee kraav, siis oleks parem registrisse kanda ja nimetada ka edelast tulev kraav, et Tsollipera jõgi saaks alata kahest nimelisest kraavist.

Kalli jõe lähteks sobiks lugeda kolme kraavi ühinemiskohta Kiressaare seljandikust lõunas Rückeri kaardil kujutatud jõe lähte läheduses. Kuigi seni Apna jõeks loetud kraav tundub kameraalselt hinnates ülejäänud kahest veerohkem, ei näi idast suubuv kraav ortofotode põhjal ka veevaene olevat:

Arvele tuleb võtta ka senine Apna jõe ülemjooks, sest sellesse suubub heitveelaskme suublaks olev Kuusekraav. Kraavi nimeks sobib ehk Järvelja kraav ning selle lähteks senise Apna jõe lähte asemel, pigem Huulika soo lõunaservast algav kraav (6460654, 695499), mis on ortofotode põhjal seni Apna jõe ülemjooksuks loetavast kraavist veerohkem ning kattub ka maaparanduse eesvooludega.

Sarnaselt Tsolliperä jõe oleks registri vaates parem, kui arvele võetaks kaks Kalli jõe lähteks olevat kraavi, et kaardiandmestikus ei tekiks ekslikku kujutelma, et kraav läheb sujuvalt üle jõeks. Idapoolse Kalli jõe lähteks oleva kraavi alguseks sobib tõenäoliselt see punkt 6465309, 695502, kuna kraavide ühinemiskohtadest ortofotode põhjal vähemalt näiliselt kõige veerohkemat kraavi ülesvoolu liikudes jõuab välja sinna punkti.